

ДЕПАРТАМЕНТ ОБРАЗОВАНИЯ МЭРИИ Г. ГРОЗНОГО
МУНИЦИПАЛЬНОЕ БЮДЖЕТНОЕ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ
«СРЕДНЯЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ШКОЛА № 48» Г. ГРОЗНОГО

Принята
на заседании
педагогического совета
Протокол № 1
от « 27 » 08 2025г.

Утверждена
Директор МБОУ
«СОШ № 48» г. Грозного
Муталипов И.М. Муталипов
Приказ № 40/01-11 от
« 29 » 08 2025г.

Дополнительная общеобразовательная общеразвивающая программа
«Синмехаллаш»

Направленность программы: художественная

Уровень программы: стартовый

Возраст обучающихся: 13-17 лет

Срок реализации программы: 1 год

Автор-составитель:
Магомадова Рейса Рамзановна
педагог дополнительного образования

г. Грозный, 2025

Пояснительная записка

Кружковая работа – одна из наиболее эффективных форм внеклассной работы по чеченскому языку. В отличие от программы классных занятий программа кружка строится на основе интереса учащихся к предмету. Работа в кружке, расширяя и углубляя сведения, полученные учениками на уроках, заинтересовывает школьников не только сообщением каких – либо новых сведений, но и тем, что уже известные положения предстают перед ними в совершенно новом аспекте, создают новые ассоциации, устанавливают интересные аналогии, дают почувствовать, что языковой мир очень интересен, увлекателен, разнообразен.

Кружок по занимательной грамматике предполагает опору на знания, приобретенные детьми на уроках чеченского языка. На занятиях кружка в интересной, увлекательной форме рассматриваются вопросы, связанные с грамматикой. Однако занимательность нельзя отождествлять с развлекательностью: занимательный – это значит «интересный, связанный с процессом познания нового». Материал подобран таким образом, что каждое занятие призвано обогащать детей новыми знаниями. Часы занятий кружка – это часы увлекательного и напряженного умственного труда, обогащающие учащихся интересными и разнообразными знаниями по языку и литературе.

Развитие познавательных интересов школьников – одна из важнейших задач школы. Наиболее привлекательными для школьников любой возрастной категории являются задания с игровыми элементами, поэтому основу занятий кружка составляют игры, турниры, решение и составление кроссвордов и ребусов, путешествия, грамматические сказки, викторины, а также практикумы с элементами поиска, исследования и анализа языковых единиц.

Как всякая игра, решение кроссвордов, ребусов и т. п. требует смекалки, сообразительности, находчивости. Отгадывание различных занимательных загадок способствует формированию внимания и усидчивости, выдержки и терпения, готовности к волевым усилиям, настойчивости, повышению работоспособности. В то же время у детей расширяется кругозор, они приобретают сведения из различных областей знаний, обогащается их словарный запас.

Основная цель – пробудить интерес к чеченскому языку, к его речевым явлениям, желание познать богатства языка.

Программа кружка «Синмехаллаш» ставит следующие задачи:

- выявление и поддержка одарённых учащихся;
- развитие индивидуальных способностей учащихся;
- расширение и углубление программного материала;
- воспитание любви к великому чеченскому языку;
- пробуждение потребности у учащихся к самостоятельной работе над познанием родного языка и над своей речью;
- совершенствование общего языкового развития школьников.

Организация деятельности школьников на занятиях основывается на следующих принципах:

- занимательность;
- научность;
- сознательность и активность;
- наглядность;
- доступность;
- связь теории с практикой;
- индивидуальный подход к учащимся.

Программа данного курса программа удовлетворяет познавательные потребности учащихся в вопросах, связанных с историей развития языка и общества, позволяет показать учащимся, как увлекателен, разнообразен, неисчерпаем мир слова, мир русской грамоты.

Это имеет большое значение для формирования подлинных познавательных интересов как основы учебной деятельности. В процессе изучения грамматики школьники могут увидеть “волшебство знакомых слов”; понять, что обычные слова достойны изучения и внимания. Воспитание интереса к кружку « Синмехаллаш »должно пробуждать у учащихся стремление расширять свои знания по чеченскому языку, совершенствовать свою речь.

Знание чеченского языка создает условия для успешного усвоения учебных предметов. Без хорошего владения словом невозможна никакая познавательная деятельность. Поэтому особое внимание на занятиях кружка следует обращать на задания, направленные на развитие устной и письменной речи учащихся, на воспитание у них чувства языка на примерах текстов художественных произведений.

Воспитательные возможности чеченского языка как учебного предмета будут реализованы в большей мере, если усилить работу по воспитанию у школьников этических норм речевого поведения. Для этого на занятиях необходимо использовать ролевые игры. Работу по воспитанию правильного речевого поведения целесообразно проводить на всех занятиях. Кроме того, кружок « Синмехаллаш »позволяет работать не только над основными разделами чеченского языка, но и над развитием правильной речи.

Содержание программы и используемые методы кружка « Синмехаллаш » содействуют приобретению и закреплению школьниками прочных знаний и навыков, полученных на уроках чеченского языка и литературы , обеспечивают единство развития, воспитания и обучения. Все это открывает для детей прекрасный мир слова, учит их любить и чувствовать родной язык.

Для успешного проведения занятий используются разнообразные формы работы:

- игры на языковом материале;
- вопросы занимательной грамматики;
- инсценировки языковых ситуаций;
- краткие увлекательные рассказы о жизни языка;
- практическая работа с различными рода словарями;
- работа с тестами художественных произведений.

Виды деятельности:

теоретические:

- лекция с элементами беседы;
- составление кроссвордов и ребусов;
- путешествие;
- грамматические сказки;
- викторина;
- выступление, рассказ;

практические:

- игра, турнир;
- выполнение тестов;
- работа над словом, работа с книгой, словарем;
- составление диалогов, лингвистических сказок;
- редактирование предложений, написание сочинений-миниатюр;
- выборка материала из художественной литературы, его анализ;
- подготовка сообщений;
- практикумы с элементами поиска, исследования и анализа языковых единиц.

Ожидаемые результаты:

- возросший интерес к предмету;

- повышение успеваемости по чеченскому языку;
- умение грамотно оценивать языковые ситуации.

Использованная литература:

1. Джамалханов З.Д., Вагвпова Т.М., Эсхаджиев Я.У. «Нохчийн мотт-8-9 класс» Грозный ФГУП «ИПК «Грозненский рабочий», 2013 шо
2. Джамалханов З.Д., Мачигов М.Ю. «Нохчийн мотт» педучилищан 1-2-чуй курсийн студенташна учебник. Грозный, Нохч-Г1алг1айн книжни издательство, 1985 шо.
3. Джамалханов З.Д. «7-чу классехь нохчийн меттан синтаксис хьехар» Грозный, Нохч-Г1алг1айн книжни издательство, 1982 шо.
4. Эсхаджиев Я.У. «4-8-чуй классашкахь нохчийн мотт хьехаран методика» Грозный, Нохч-Г1алг1айн книжни издательство, 1987 шо.
5. Эдилов С.Э. «Самукъане грамматика» 5-11 классашна. Соьлжа-Г1ала 2012 шо.
6. Эдилов С.Э. «Нохчийн меттан синтаксисан практикум». Соьлжа-Г1ала Издательство «Альфа-Пресс», 2011 шо.
7. Исмаилов А. «Дош» Соьлжа-Г1ала, 2005 шо.
8. Ирсаханов И. «Х1инцалера нохчийн мотт» Нохч-Г1алг1айн книжни издательство, 1965 шо.

Кхеторан кехат

Дешархойн индивидуальни хьашташ кхочушдархьама йукъардешаран коьртачу дешаран программо д1абахьа лерина классал арахьара болх.

Классал арахьара болх, урокашна йукъахь дешархоша деш долу г1уллакхаш санна, коьрта дешаран программа карайерзорехь кхиамаш бахарна т1ехьажийна бу, амма уггар хьалха иза дешаран а, личностни а, метапредметни а жам1аш кхочушдар ду. Иштта цуо къастадо классал арахьарчу белхан башхаллаш, цу йукъахь дешархочунна лела а, синхаамаш бан а, сацамаш т1еэца а 1ама деза. Классал арахьарчу г1уллакхо аьтто бобераш системан талламан а, проектан а белхашна йукъаозо, предметни материалан боккха барам д1а а лоцуш, уггар хьалха дешархойн личностни жам1аш кхолладарна т1е тидам бахийтина – кхоллараллин ша-шена кхиаран хьал кхоллар.

Дешархойн коьрта компетенцеш кхиорна лерина йу «Литературин исбаьхьа дуьне» ц1е йолу классал арахьара болх баран программа. Цо чулоцу х1ара проблемаш: берийн личностни аматаш гучудоху, х1ора дешархочун индивидуальни амалш гучуйоху, 1аморант1ег1алакхадоккху, эстетически ч1аг1до, 1амошйолчу предмете шовкъ алсамйаккха г1о до, х1ора беран кхоллараллина реза хиларе кхача аьтто бо, церан кхиамца социализаци а йо.

«СИНМЕХАЛЛАШ» КРУЖОКАН ЙУКЪАРА ХАРАКТЕРИСТИКА

«Литературин исбаьхьа дуьне» курсан белхан программа х1оттийна Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартан коьртачу йукъарчу дешаран программы буха т1ехь, иза лерина йу дешаран 68 сахьтана

Программин актуалалла: дешан исбаъхьалла санна литература дешархошна йовзийтаран, берийн барта кхолларалле а, исбаъхьаллин произведенешка йолу шовкъ самайаккхаран белхан коьрта дакъа ду курс; текстах кхетаран приемиш кхоллар, дешархойн йукъара меттан култура лакхайаккхар.

Курсан (кружокан) Галашо:

- кхетош-кхиоран: текстаца болх бан хаарш кхиор;
- кхиоран: исбаъхьаллин а, кхоллараллин а, кхетаман а хьуьнарш кхиор, исбаъхьаллин говзарш йоьшуш синхаамийн жопалла кхиор; массо а тайпана къамелан жигараллала кхайаккхар, изсехь латтор, тидам бар, кхоллараллин йуьхьар лацар; дешархойн мотт кхиоран тегла лакхадаккхар;
- кхетош-кхиоран: дешан искусствога эстетически хьежам кхоллар, йешаре а, книге а шовкъ кхоллар; ша-шех тешар, цхьаннех воззуш цахилар, хIума довза лаар кхиор.

Программо гIо дийр ду дешаран хенал арахьа йешаран гIуллакхаш вовшахтохарехь а, бераш синкхетамехь кхиорехь а, йукъара хьекьал кхиорехь а, дешархойн кхоллараллин хьуьнарш къасторехь а, коммуникативни сфера кхиорехь а. Йешаран белхан култура кхоллайалар хир ду маьIнин йешаран говзалла карайерзорца а, кхиорца а, текст цуьнан жанрови специфика кхеторца а.

Классал арахьарчу дешаран хIара белхан программа МБОУ «СОШ№48 "Йуккъера ишкол» программца 9-чу классашкахь «Литературин исбаъхьа дуьне» Iамо лерина ду 68 сахьт. Программа кхочушиййр йу 9 классашкахь 68сохьтехь.

«Литературин исбаъхьа дуьне» программа 9-чу классан коьртачу литературин курсан тIетохар ду. Йеша произведенеш къасторо таро лур йу дешан меттан башхаллаш кIорггера талла, дешархойн кхетаман шовкъ а, кхоллараллин фантази а кхиорна гIо деш.

Дешархойн личность массо а агIор кхиорехь, йукъараллин културин тIаьхье карайерзорехь, лаккхара оздангаллин идеалаш а, эстетически хьашташ а долуш синмехаллаш алсамйолуш личность кхолларехь доккхадакъалоцу литературу. Курсийн программо цхьаболчу авторийн произведенеш кIорггера Iамор, историн, иллиалархойн, суртдиллархойн хаттарш дIа а лоцуш, цуьнца цхьаьна нохчийн къоман ламасташка, шен халкъан историга, културе безам а, лерам а кхиорна гIо до.

Программо шена чулоцу литературан урокахь карадерзийна хаарш шордар. Классехь драматизаци йан а, анализ йан а произведенеш харжар ларамаза дац. Царах цхьайерш школин программ тIера схьаэцна йу. Амма керла произведенеш а йу литературин урокахь Iамош йоцуш, цхьана билггалчу йаздархочун йа поэтан кхоллараллех кIорггера а, шера а кхетаран Iалашонца йукъайалийна, берашна авторан йерриге а позицех кхоллараллин кхетам балар Iалашонца. Цу гIуллакхо аьтто бо дешархойн авторан дешан чулацаме кIорггера чугIерта, литературин тамашийна, самукъане дуьне довза.

Программин Iалашонаш:

- Исбаъхьаллин произведенеш йовзийтарца а, текстан исбаъхьаллин кепан башхаллашца а, дешархойн кхоллараллин хьуьнарш кхиорца а йешаран компетенци кхоллар;
- Массо а предметехь кхиамаш бахарехь гIо депйолу йешаран компетенцин бух кхоллар а, кхиор а.

ТIедахкарш:

- ша-шена йешар вовшахтохарца беран амал кхиоран хьелаш кхоллар а, йешаре безам кхоллар а;

- хааршна а, кхоллараллина а дог-ойла кхиор;
- дешархошна массо а адамийн мехаллаш йовзийтар;
- школера дешархошна йешар вовшахтохар, цера йешаран диапазон шорйар;
- йеша йезаш хилар а, йоза-дешар хууш, похӀма долу йешархо кхиоран мехалалла а кхиор;
- йешаран дикалла лакхайаккхар, цу йукъахь исбаьхьаллин говзаран текст кӀорггера чу валар;
- исбаьхьаллин литература йешаре синкхетамца шовкъ кхиор.

Классал арахьара дешаран программа кхочушйаран принципаш:

- дешархочун личностни амалш кхиоран а, кхиоран а хаддаза хилар, дешаран а, кхетош-кхиоран а процесс йуьззина а, нийса а хиларан механизм санна;
- хьехархошца цхьатерра дешархо шен дешаран предмет санна къобалвар;
- Iаморан а, дешаран а, дахаран а Iенан принцип;
- практически (кхоллараллин, проектированин, талламан) гӀуллакх дарехь дешархойн коммуникативни жигараллин принцип;
- дешархойн хенан билгалонаш тидаме эцаран принцип;
- коллективни а, тобанан а, индивидуальни а белхан кепаш цхьаьнатохаран принцип.

Классал арахьара дешаран курс караерзоран планан жамIаш.

И курс Iаморан жамIехь дешархочунна Iемар ду:

- книгаца болх бар;
- исбаьхьаллин произведени литературин тайпанех а, жанрех а цхьанна йукъайогӀуш йу йа йац къастор;
- стихотворни текстан анализ йан;
- авторан позици къастор;
- ша йешначуьнга болу хьежамаш гайтар;
- литературни аларан норманаш ларъеш, дагахь Iамийнарг а йукъа а лоцуш, говзарш (йадакъош) алссам йеша;
- тайп-тайпана йухадийцар карадерзор;
- Iамийначу произведеница доьзна барта а, йозанан а аларш хIиттор;
- йешначу произведенех лаьцна диалогехь дакъа лаца.
- дискуссеш дIайахьа а, цу тIехь дакъалаца а хаарш а, хьуьнарш а хилар;
- дошаман йаздаршца болх бар.

Дешархочун таро хир йу Iамо:

- классически а, кху заманан а махкахь а, арахьарчу а литературин дика произведенеш йевзаш хиларна тIе а тевжаш, литературин дуьненахь лелар;
- шен лаамца а, кхетаман хьашташца а шен индивидуальни йешаран диапазон къастор;
- ша йешначу книгих лаьцна къамел дIадахьар а, шен ойла йовзийтар а.

Курс Іаморан метапредметни жамІаш ду универсалан дешаран гІуллакхаш (УДГІ) кхоллар.

Регулятивни УУД:

- хьехархочун гІоьнца урокехь бечу гІуллакхан Іалашо къастор а, формулировка хІоттор а;
- гІуллакхийн роІалла алар;
- книгин иллюстрацица болх барна тІе а тевжаш, шен дог-ойла (верси) йовзийта Іамор;
- хьехархочо хІоттийначу планаца болх бан Іамор.
- дешаран гІуллакхийн алгоритмах пайда а оьцуш, книгица болх бан хаар;
- керлачу говзарца ша-шена болх бан хаар;
- шиммо а, тобанашкахь а болх бан а, проектан белхашкахь, литературни ловзаршкахь дакъа лаца а хаар;
- йерриге а балха тІехь хьайн дакъа къасто а, шен жамІийн мах хадо а хаар.

Продуктивни маьІнин йешаран технологино гІуллакх до регулятивни УУД-ш кхолларан гІирс санна.

Познавательни УУД:

- книги тІехь лелар (шалхачу агІон тІехь, чулацаман таблицехь, легендехь);
- текстехь а, иллюстрацешкахь а хаттаршна жоьлап каро;
- классан а, хьехархочун а цхьаьна бинчубелхан жамІаш дан;
- хаам цхьана кепера кхечу кепе хийца: кегий тексташ детальца йу хадийца.

Коммуникацин УУД:

- барта а, йозанан кепехь а (предложенни йа жимачу текстан тІегІанехь) шен ойла йовзийтар;
- наха дечу къамеле ладогІа а, цунах кхета а хаар;
- текст алссам йеша а, йуха схьайийца а;
- дешархошца хьехархочуьнца цхьаьна леларан а, тІекаре хиларан а бакьонех лаьцна дагадовлар а, уьш лардар а;
- шишша, тобанашца болх бан Іамор;
- книгин сюжетах лаьцна дечу къамелехь дакъалаца, шена хетарг ала, шен хьажам къовса;
- оьздангаллин агІор турпалхойн леларан мах хадо, шен этикин позици кхолла;
- книгин дизайнах а, дІахІоттамах а лаьцна шена хетарг ала.

Курс Іаморан маьІне жамІаш ду хІара говзаллаш кхиор:

172	Хулидам
Дакъа 1. Довзийтар. Дешархо хиларан искусство (12 сахът).	
	Занятеш вовшахтохаран кепаш лаьцна къамел, ша-шена йешарна мотиваци йар. Книгаш лелоран бакъонаш а, йешарехъ гигиенин лехамаш а карлабахар. Йешначу книгех лаьцна къамел. Йешархочун лаамаш къастор.
1.1	5-8 классийн Iамийначу говзарех лаьцна викторина. Адамийн дахарехъ экспрессивни (исбаьхьаллин) йешаран маъна. «Къамелан гIирсаш», «къамелан техника», «къамелан логика» боху кхетамаш. Нохчийн халкъан барта кхолларалла а, цуьнан жанраш а. Иллеш дешар, довзийтар
Дерриг:2	
Дакъа 2. Нохчийн поэташ, йаздархой, церан говзарш (26 сахът)	
2.1.	Дикци. Кхетамбалар. Йешарехъ, йухайийцарехъ литературин бакъанаш ларйар Турпалаллин иллеш. «Теркаца хъала-охъа вехаш хиллачу Эла Мусостан, Адин Сурхон илии» Туьйранаш, шира дийцарш, аларш. Кицанаш, хIетал-металш. Назма/Динан поэзин жанр (жанрашка хъажар)
2.2.	Сулаев М. «Говтта», «Малх тоьлур бу» стихотворенеш «Цавевза доттагI»; «Органан йистехъ» (стихотворени). Нохчийн къоман Iадаташ: некъан а, шовданан а Iаламе йукъаметтиг а, доладар а. Са ца лобху гуллакхаш. Оьздангаллин декхар. Шайхиев I. «Дарцан буса» (стихотворени). ДоттагIаллин, вовшийн гIо даран, зеран, тешаман тема. Фольклоран тIелаткъам.
2.3.	Хамидов I. «Да – коч, схъа – коч» / (дийцар). Нохчийн литературехъ забарш. Адаман син сакхталлаш Iора дахаран говзалла.
2.4.	Яшуркаев С. «МаьркIаж-бодан тIехъ кIайн хьобкх» / (дацдина). Спецпереселенцийн луьра а, сингаттаме а денош. Къоначу йобIан аматехъ Даймехкан васт гайтаран маъна. Халачу хьелашкахъ коьртачу турпалхочун амал дIахIоттар. Турпалхочун а, Даймехкан а кхоллабийн уьйр.
2.5.	С. Бадиев. «Бешто» (повесть) Повестан коьрта турпалхой. Литературин теори: повестан жанр
2.6.	Бисултанов А. «ДегIаста»; «Халкъан илланчина» (стихотворени). Даймохк хестор. Машар, доьналла, майралла хастор. Халкъан илии, халкъан иллиалархо, къонах – халкъан дахарехъ церан маъна.
2.7.	М. Ахмадов «Лаьтта тIехъ лаьмнаш а хIиттош» (повесть). Ахмадов Мусан говзарийн коьрта проблемаш, теманаш, турпалхой. Ахмадов Мусан кхолларалле хъажар: дайн Iадаташна а, вайзаманан лехамашна а йукъара Iоттабаккхам, чолхечу дахаран галморзахаллаш, адаман йукъара эхъ-бехк дIадалар, Iадаташ ларцадар, къоман Iадаташка лерамца хилар – къоман бохам бу, йаздархочункхайкхам: оьздангаллехцадухуш, дахаранхалонехчекхдовлар.
2.8.	Гадаев М. . «Даймехкан лобмашка», «ДоттагIашка» стихотворенеш.«РегIара поп». Эдилов Х. «Сий делахъ. Латта».
2.9.	Хасбулатов Я. «Дош» /; «Стаг хила ваьлlexъ хьо ара». Дешан ницкъах а, маъIнех а оьздангаллин категорех санна.

	Дерриге:22
Дакъа 3. Бицбан йиш йоцу хиламаш (16 сахът)	
3.1.	Дадин –Йурт 1819 шеран гуьйре Дадин Айбика а, 1819-чу шарахь шайн дай баьхна юрт Дади-Юрт йагийначул тӀаьхьа, йийсаре ца баха Терек хи чу лилхина 46 йоӀах а лаьцна дийцар .Церан харжам - мостагӀчунна хьалха цадовлар, шаьш сийсаз цадайтар - дуьхьалонан а, синан доккхаллин а билгало.
3.2.	Петр Захаров. 1819-чу шарахь инарлийн Ермоловн а, Сысоевн а эскарша, тӀелатар дина йагийначу йуьртахь шен йеллачу ненан марахь карийна оьрсаша дӀа вигна кхийна суртдиллархо.
3.3.	Ненан сийдеш дуьнена йукъара дезде - Ненан де. Оцу дийнахь наной декъалбаран Ӏадат. Зудчух дог лозуш хиларан ламасташна гӀортор йар, доьзалан бух чӀагӀбар, коьртачу стеган – ненан дахарехь мехала хилар къаьсттина билгалдаккхар.
3.4.	Шайн белхан декхарш кхочушдеш дӀакхелхина журналисташ Б. Ахмадов, С.Нуриев, Р.Цебиев, Ш.Кагиров и дӀ.кх.
3.5.	Дагаев Валид Шитаевич. Иллин турпалхочун Даймахках, ламастех, сийх, доьналлех йолу ойланаш. Лирически турпалхочун догдикалла, адаман Ӏеса ойланаш цӀанийан лаам хилар.
3.6.	Нохчийн халкъ махках даккхар. Чолхечу дахаран галморзахаллаш; нохчийн къам оьздангаллех ца духуш, дахаран халонех чекхдалар.
3.7.	Вай заманан йаздархой, поэташ, композиторш Цуруев Шарип, Дагалаева Малик, Касумов Мохьмад, Шарипов Казбек, Кусаев Ӏадиз, .
3.8.	А-Хь.Кадыров Нохчийн Республикин хьалхара Президент, Россин Турпалхо. Къоман маршо мехала йу массо хӀуманел. Къоман маршонехьа кьийсам латтийначу турпалхочун васт.
3.9.	«Нохчийн мотт, нохчийн мохк. Поэзехь граждански мукъамаш. Халкъана а, Даймахкана а хьалха долу декхар.
3.10	Дерзор.
	Дерриге:
	Программица сахътийн барам сахът

• хьехархочо а, дешархоша а кхочуш йина исбаьхьаллин текст (дийцар, стихотворени) лергаца тӀеэцар;

• йешначун чулацамах лаьцна хьехархочун хаттаршна жопаш дала;

• текст йуьззина а, къастош а йуха схьайийца;

• суьрта тӀехь барта дийцар хӀоттор;

• йешначу говзарийн авторца а, цӀарца а, турпалхошца а вовшашца уьйр йар;

• исбаьхьаллин произведенин анализ йан;

- тайп-тайпанчу жанрийн а, авторийн а произведенеш вовшашца йустар;
- турпалхойх лаьцна дийца;
- системан кепехь йешаран хьашт кхоллар;
- тайп-тайпанчу йешаран кепех пайдаэца (йукъаялоран, Iаморан, талларан, лехаман);
- шена товш йолу литература ша-шех къасто хаар.

Личностни жамIаш:

- литература нохчийн халкъан коьртачу культурын мехаллех цхьаь хиларх кхетар;
- стеган хьекъалан а, кхоллараллин а хьуьнарш, оздангаллин аматаш кхиорехь исбаьхьаллин литературо дIалоцучу сацамбаран гIуллакхах кхетар;
- книгин эстетически мехалла кхетор; ненан меттан ларам, цунах дозалла дар;
- литература къоман культуран феномен санна ларIан йезаш хилар;
- къамелан ша-шена лаам хилар;
- шен къамелан терго йарна тIе а тевжаш, ша-шена мах хадо хаар.
- адамийн амалийн а, дахаран хьолан а йукъара тIеэцначу норманийн а, мехаллин а арIор мах хадо; билгталчу гIуллакхийн дика йа вон мах хадор;
- шен синхаамаш гайта хаар; кхечу адамийн синхаамех кхетар, синтемхилар, синтемхилар (авторца, турпалхошца);
- дешначуьнга шен дог-ойла гайтар, барта а, йозанан кепехь а.

Классал арахьарчу дешаран белхан программа кхочушйарехь коьрта жамI хила деза дешархочун кхоллараллин ша-шена хьалха дIахIоттаран хьал кхоллар. ХIокху курсана тесташ а, материалаш а ца оьшу.

Классал арахьара дешаран курсан чулацам

Нохчийн литература

8-9 класс

Классал арахьара дешаран курсан тематически план

Нохчийн литература

№	Чулацам	Сахът	Хан	
			Хьесап.	Билгт
1-ра четвърть – 16 сахът				
Дакъа 1. Довзийтар. Дешархо хиларан искусство (16 сахът).				
1	Довзийтар. Дешархо хиларан искусство.	1		

2	Дикци. Кхетамбалар	1		
3	Текстаца болх .Йешарехъ, йухайийцарехъ литературни бакъанаш ларйар	1		
4	5-8-чу классийн Iамийначу произведенешна тIехъ викторина.	1		
5	Орфографически норманаш ларйеш текст йешийтар	1		
6	Текст нийса йеша Iамор (дашехъ нийса тохар)	1		
7	Логически, психологически соцуңгIа (пауза)	1		
8	Тембр (аз-долор). Къамелан ритм, темп. Текст тIехъ болх.	1		
9	Логически, ЧIагIделлачу дешнийн цхъаьнакхетаран тохар (Фразеологизм)	1		
10	Текстан чулацам бовзийтар. Текстаца болх бар.	1		
11	Подтекст. План хIоттор.	1		
12	Изложени йазйан Iамор.			
13	Къамела тIехъ болх .Муха хила деза барта дийцар. Йукъара кхетам			
14	Стихотворенин, баснин шатайпа йешар			
15	Иллеш дешар, довзийтар . "Таймин Биболтан илли".			
16	Конкурс "Нохчийн иллеш дика хуурш"			

Дакъа 2. Нохчийн поэташ, йаздархой, церан говзарш (47 сахът)

17	Дикци. Кхетамбалар. Йешарехъ, йухайийцарехъ литературин бакъанаш ларйар			
18	Турпалаллин иллеш. «Теркаца хъала-охъа вехаш хиллачу Эла Мусостан, Адин Сурхон илли»	1		
19	Турпалаллин иллеш. «Эвтархойн Ахьмадан илли »	1		
20	Туьйранаш, шира дийцарш, аларш. Кицанаш, хIетал-металш. Назма/Динан поэзин жанр (жанрашка хъажар)			
21	Сулаев М. «ГIовтта», «Цавеза доттагI»; «Органан йистехъ» стихотворенеш			
22	Нохчийн къоман Iадаташ: некъан а, шовданан а Iаламе йукъаметтиг а, доладар а. Са ца лобху гIуллакхаш. Оьздангаллин декхар.			
23	Шайхиев I. «Дорцан буса» (стихотворени). ДоттагIаллин, вовшийн гIо даран, зеран, тешаман тема. Фольклоран тIелаткъам.			
24	Хамидов I. «ДIа – коч, схъа – коч» / (дийцар). Нохчийн литературехъ забарш . Адаман син сакхталлаш Iора дахаран говзалла.			

25	Хамидов 1-Хъ. «Экзамен хаттар» (инсценировка)			
26	Поэт, филолог, доцент Бисултанов Апти Дибачев (65 шо)			
27	Арсанукаев Шайхин "Тимуран тур". Тимур лам чохъ.			
28	Сел сийлахъ «йукъера стаг» (Мамакаев Мохьмадан дахарх а, кхоллараллах а ойланаш)			
29	«Нохчийн йол-къоман сий» (Нохчийн зударийн денна лерина горга стол)			
30	М-С. Гадаев «Даим со хъегначу ЦӀен-Берде гӀой...».			
31	Проект «Даймохк безар-ийманан дакъа».			
32	«ГӀиллакх-оьздангаллех дийца вай». Нохчийн йаздархойн говзаршкахъ хъешаца лело деза гӀиллакх.			
33	«Воккхачо аьлларг динарг дохко вер вац» (къамел)			
34	Проект «Пётр Захарович Захаров- нохчий норамаш долу цхьаь бен воцу профессионалан художник»			
35	1819-чу шарахъ инарлийн Ермоловн а, Сысоевн а эскарша,гӀелатар дина йагийначу йуьртахъ шен йеллачу ненан марохъ карийна оьрсаша дӀа вигна кхийна суртдиллархо.			
36	«Сий-ларам хьуна, хьомсара Нана» (стихотворенийн конкурс)			
37	«Шен лаьтта тӀехъ хьанал къахьегар» (проект).			
38	«Кьонахчун амалех лаьцна» (лекци)			
39	Проект «Сийлахъ-боккхачу Даймехкан кьонахалла гайтина йуьртахой».			
40	Нохчийн халкъ махках даккхар. Чолхечу дахаран галморзахаллаш; нохчийн къам оьздангаллех ца духуш, дахаран халонех чекхдалар.			
41	Яшуркаев С. «Маьрклаж-бодан тӀехъ кӀайн хьобкх» / (дацдина). хьелашкахъ коьртачу турпалхочун амал дӀахӀоттар. Турпалхочун а, Даймехкан а кхоллабийн уьйр.			
42	Спецпереселенийн луьра а, сингаттаме а денош. Кьоначу йобӀан аматехъ Даймехкан васт гайтаран маьӀна. Халачу «Маьрклаж-бодан тӀехъ кӀайн хьобкх» повестан исбаьхьаллин башхалла			
43	Вайн мотт кхиabo «Дешархойн лексикера оьрсийн дешнаш нохчийн матте даха».			
44	«Поэзин моглӀарерачу бӀаьхочух дош» (1. Кусаев) (дагалецаман суьйре)			
45	«Шайн меттааш даха дитина дош» (дӀакхелхина нохчийн журналисташ дагалоьцуш)			

46	«Берахь Iамийнарг тIулга тIе йаздина йоза ду» (дискусси)			
47	«Деза дуй доттагIчун дукъ?» дискусси.			
48	Проект «Стаг цуьнан гIиллакхаша хазво»			
49	«Исбаьхьаллин суртхIотторан гIирсаш (викторина)			
50	«Декалахь дог хьостуш довха, сан нохчийн маттара илли» (Дагаев Валид дагалоцуш...)			
51	«Кхойтта шаре бахбелла некъ» (спектакль)			
52	«Къоршкъали олу Iадат» (хаам, суртхIоттор).			
53	«Вайн заманан йаздархой, поэташ, композиторш» (горга стол).			
54	Стихотворенин исбаьхьаллин башхаллех дийца вай			
55	Деца-ненаца хила йеза йукъаметтиг			
56	С. Бадиев. «Бешто» (повесть) Повестан коьрта турпалхой. Литературин теори: повестан жанр			
57	М. Ахмадов «Лаятта тIехь лаьмнаш а хIиттош» (повесть).Ахмадов Мусан говзарийн коьрта проблемаш, теманах, турпалхой.			
58	Гадаев М. . «Даймехкан лобмашка», «ДоттагIашка» стихотворенеш.«РегIара поп». Эдилов Х. «Сий делахь. Латта».			
59	Хасбулатов Я. «Дош» /; «Стаг хила ваьлlexь хьо ара». Дешан ницкъах а, маьIнех а оздангаллин категорех санна.			
60	Проект "Нохчийн мотт сан дозалла"			
61	«Нохчийн мотт-сан дозалла» (стихотворенийн конкурс)			
62	Нохчийн доьзалехь хила деза гIиллакхаш (къамел)			
63	«Сан хьоме Кавказ» конкурс			
Дакъа 3. Бицбан йиш йоцу хиламаш (5 сахът)				
64	«Суна цкъа а ца лаьара паччахь хила. Къоман турпалхо хила лаам хилла сан даима а». (горга стол) А-Хь.Кадыров			
65	Дадин –Йурт 1819 шеран гуьйре			
66	«Нохчийн мотт, нохчийн мохк. Поэзехь граждански муькамаш. Халкъана а, Даймахкана а хьалха долу декхар.			
67	Адам санна лара деза Iалам (проект)"Iарде вай Iалам"			
68	Дерзоран урок			